

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΕΡΕΖΗΣ

## ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΣΥΝΑΦΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΦΥΣΙΚΟ ΚΟΣΜΟ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΛΩΤΙΝΟΥ

### ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Στη μικρή πραγματεία του: *Περὶ Νοῦ καὶ τῶν Ἰδεῶν καὶ τοῦ ὄντος*, ο Πλωτίνος (205-270) επιχειρεί να διατυπώσει με συνοπτικό τρόπο τρεις από τις βασικές σταθερές του οντολογικού συστήματός του. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει:

Πρώτον, ότι το υπαρκτό τέμνεται σε δύο επίπεδα, στο μεταφυσικό Εκείθεν και στο φυσικό Εντεύθεν, μ' έναν τρόπο που αντανακλά μια ριζική αντίθεση μεταξύ τους, η οποία δεν είναι μένον τόσο τόπου αλλά κυρίως ποιότητας και ουσίας. Η τομή είναι οντολογική και αξιολογική και υφίσταται ως διαφορά ανάμεσα στην αΐδια αυθεντικότητα και ακεραιότητα και στην αΐδια μεταβλητότητα και αστάθεια, ανάμεσα στην αλήθεια και στην αβεβαιότητα.

Δεύτερον, ότι τα δύο αυτά επίπεδα συνάπτονται με την παρεμβατική παρουσία των ειδών, των αρχετύπων δηλ. μεταφυσικών πραγματικοτήτων, που ως αποστολή έχουν να εισαγάγουν στην άτακτη και άμορφη ύλη την τάξη και τη μορφή<sup>1</sup>.

Τρίτον, ότι ουσιαστικό ρόλο στην επικοινωνία του μεταφυσικού με το φυσικό διαδραματίζει η Ψυχή, η οποία λειτουργεί διαμεσολαβητικά. Νοείται ως ο οντολογικός εκείνος χώρος, εντός του οποίου ολοκληρώνονται οι μεταφυσικές εξελίξεις και υπό τη μορφή σπερματικών λόγων ετοιμάζονται να διοχετευθούν προς την ύλη, για να τη διακοσμήσουν. Η Ψυχή δηλ. αποτελεί την πραγματικότητα που αντανακλά τόσο τα πέρας του μεταφυσικού υποβιβασμού όσο και την απαρχή μιας υποτυπώδους ανατίμησης της ύλης. Υπό την έννοια αυτή, κατέχει κεφαλαιώδη θέση στις οντολογικές και κοσμολογικές διαδικασίες<sup>2</sup>, κάτι που θα επιχειρήσουμε να δείξουμε στην ανά χείρας μελέτη.

1. Βλ. J. Trouillard. La procession plotinienne, «P.U.F.» Paris 1955, 7-24.

2. Η τέταρτη Εννεάς είναι ενδεικτική της κεντρικής σημασίας που αποδίδει στην Ψυχή ο Πλωτίνος.

Χρειάζεται, ωστόσο, εκ προοιμίου να επισημάνουμε ότι ο Πλωτίνος, παρά τις ακραίες και ριζικές διατομές που υποστηρίζει, δεν εισηγείται και τον οντολογικό δυισμό. Οι φυσικές απαρχές της ύλης δεν προϋπάρχουν στο εσωτερικό της ως δυνατότητες που πρόκειται να εκδηλωθούν. Η ύλη προκύπτει ως έσχατη κατάσταση στο «παιγνίδι» των εξελίξεων, αποτελούσα αρχικά το έσχατο αίσχος. Κατά κάποιο τρόπο, εκφράζει την οντολογική έκπτωση, η οποία εκ των υστέρων επιχειρείται σε κάποιο βαθμό να διορθωθεί. Την αποστολή αυτή αναλαμβάνει η Ψυχή, χωρίς όμως να την επιτελεί στο ακέραιο. Ο οντολογικός μονισμός δεν κατορθώνει να άρει τον αξιολογικό δυισμό.

#### *Α' Η διαμεσολαβητική αποστολή της Ψυχής*

Ανιχνεύοντας ο Πλωτίνος τον τρόπο παρουσίας και λειτουργίας των μεταφυσικών αρχετύπων στον αισθητό κόσμο, παρατηρεί καταρχάς ότι το συγκεκριμένο κάλλος που υπάρχει σε κάθε σώμα δεν αποτελεί μια εγγενή φυσική κατάστασή του, αλλά του έχει προστεθεί. Πρόκειται δηλ. για τις μορφές των σωμάτων, κατά τον τρόπο που αυτές υπάρχουν στην ύλη, ως παρέμβαση που λειτουργεί διορθωτικά και διαμορφωτικά. Στην περίπτωση, μάλιστα, αυτή της συνάφειας των δύο διαφορετικών μεταξύ τους οντολογικών πραγματικοτήτων, η υποκείμενη ύλη επιβάλλει και αυτή τα ιδιώματά της. Έτσι, τροποποιεί το κάλλος και το μεταφέρει στην αντίθετή του κατάσταση. Μεταβάλλει γοῦν τὸ ὑποκείμενον καὶ ἐκ καλοῦ αἰσχρόν γίνεται<sup>1</sup>. Η μεταβολή αυτή λειτουργεί δεσμευτικά για τον προσδιορισμό των αρχικών καταστάσεων. Εάν, λοιπόν, υποστηρίξουμε πως το σώμα είναι καλόν, θα κατέχει αυτή την ιδιότητα όχι κατ' ουσίαν αλλά κατά μέθεξιν, κάτι που σημαίνει ότι κυριαρχεί ο παράγων του συμβεβηκότος. Ο οντολογικός και αξιολογικός υποβιβασμός της ύλης είναι προφανής. Της αφαιρούνται τόσο η ικανότητα της αυτοδιαμόρφωσης όσο και κάθε αυτοδύναμη λειτουργία, ενώ εκ του αντιστρόφου της αποδίδονται ιδιώματα που ανήκουν στην κατηγορία του αρνητικού<sup>2</sup>. Στο ερώτημα, τέλος, σχετικά με το ποιά είναι η οντολογική πραγματικότητα που κατέστησε το σώμα καλό, ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος σημειώνει ότι μπορεί να είναι η παρουσία ή του ίδιου του κάλλους ή της Ψυχής, η οποία κατεσκεύασε το σώμα και του επέθεσε ως ιδίωμα το κάλλος. Είναι σαφές εδώ η διάκριση ανάμεσα στη μορφή (ως χωρίς προϋποθέσεις εμμενή κατάσταση) και στη μετα-

1. Περὶ Νοῦ καὶ τῶν Ἰδεῶν καὶ τοῦ ὄντος, 2, 1-15. J. Trouillard, La procession plotinienne, 16.

2. Βλ. Περὶ Νοῦ..., 2, 15-16.

φυσική οντότητα που έδωσε τη μορφή (αναγκαιότητα υπερβατικής παρουσίας και διάρθρωσης μιας ιεραρχημένης οντολογικής κλίμακας)<sup>1</sup>.

Αναζητώντας, ακολούθως, ο Πλωτίνος την πρωτογενή πηγή του κάλλους, ανάγεται στον *Νοῦν*, την ανώτατη δηλ. μετά το "*Εν*" οντολογική πραγματικότητα του συστήματός του. Θεωρεί, καταρχάς, ως αναμφισβήτητο το ότι ο *Νοῦς* είναι το ὄντως ὄν και η αληθής ουσία και ότι ενυπάρχει στα επιμέρους ὄντα<sup>2</sup>. Και αμέσως μετά θέτει τρία ερωτήματα, προκειμένου να διευκρινίσει τὴν καθεαυτὴν υφή του και τη λειτουργία του. Συγκεκριμένα, διερωτάται εἰς οὖν ο *Νοῦς* είναι χωριστός από τα ὄντα (ακραία υπερβατικότητα), εἰς οὖν ταυτίζεται μαζί τους (ακραία ἐμμένεια ὑπὸ τον τύπο ενός οιονεί πανθεισμού) και εἰς οὖν περιέχει τα εἶδη με το να εἶναι ἡ ἴδια ἡ φύση τους (ζήτημα μεταφυσικῶν ιεραρχήσεων). Ἡ ἀπάντηση στα ερωτήματα αυτά είναι αναγκαία, ὥστε να υπάρξει ἡ δυνατότητα για τον ακριβή προσδιορισμό τῆς υφῆς του ἐμπειρικοῦ κόσμου<sup>3</sup>. Στὴν ἀρχὴ του προβληματισμοῦ του σημειώνει, διατυπώνοντας ἕναν γενικό κανόνα, πῶς κάθε επιμέρους αἰσθητόν, ανεξάρτητα ἀπὸ το αν ἀνήκει στην κατηγορία των φύσει ὑπαρχόντων ἢ ἀπὸ το αν εἶναι προϊόν τέχνης, εἶναι σύνθετο. Πάντα σύνθετα καὶ ἀπλοῦν αὐτῶν οὐδὲ ἓν, ἃ τε τέχνη ἐργάζεται ἐκάστη, ἃ τε συνέστηκε φύσει<sup>4</sup>. Ἐπίσης, ὅτι κάθε ὑλικό στοιχείο ἀποτελεῖται ἀπὸ ὕλη και ἀπὸ τὴν οντολογικὴ πραγματικότητα που τὴ μορφοποιεῖ. Ὑποστηρίζει, μάλιστα, ὅτι κατὰ τὴν καθεαυτὴν κατάστασή τῆς ἡ ὕλη των πρωτογενῶν αὐτῶν στοιχείων εἶναι ἀμορφη. Και στο σημείο αὐτό ἐπανερχεται στο ερώτημα σχετικὰ με τον προσδιορισμό τῆς πηγῆς, ἀπὸ τὴν ὁποία το εἶδος ἐγκαθίσταται στην ὕλη. Ολοκληρώνεται, λοιπόν, ἐδῶ ἡ ἐκτίμησή του περὶ τῆς οντολογικῆς ἀσημαντότητας τῆς ὕλης, ἀρὸς δὲν ἀναγνωρίζεται ἔστω και ἡ στοιχειώδης δυνατότητά τῆς για μια πορεία μερικῆς αυτοανάπτυξης<sup>5</sup>.

Ο Πλωτίνος ἀνατρέχει κατὰ πρῶτον στην *Ψυχήν*. Ὡστόσο, θεωρεῖ ὅτι πρέπει και ἐδῶ να διερωτηθοῦμε σχετικὰ με το ζήτημα των σύνθετων ἢ διφυῶν καταστάσεων. Ἡ *Ψυχή* εἶναι μια οντότητα ἀπλή ἢ ὑπάρχει στο

1. 'Ο.π., 2, 16-18: 'Τί οὖν τό ποιῆσαν σῶμα καλόν; Ἄλλως μὲν κάλλους παρουσία, ἄλλως δὲ ψυχὴ, ἢ ἐπλάσε τε καὶ μορφήν τοιάνδε ἐνῆκε.

2. Βλ. ὁ.π., 3, 1-6. Για τις θέσεις του Πλωτίνου περὶ *Νοῦ*, βλ. J. Trouillard, *La procession plotinienne*, 38-44.

3. Βλ. *Περὶ Νοῦ*..., 3, 6-8. Για μια συνολικὴ θεώρηση τῆς θέσης του Πλωτίνου για τον αἰσθητό κόσμο, βλ. Chr. Rutten, *Les catégories du monde sensible dans le Enéades de Plotin*, «Les belles lettres», Paris 1961, 43-115.

4. *Περὶ Νοῦ*..., 3, 9-18.

5. Βλ. ὁ.π., 3, 18-21: "Ἐκαστον δὲ τούτων σύνθετον εὐρών ἐξ ὕλης καὶ τοῦ μορφῶντος (ὕλη γάρ παρ' αὐτῆς ἢ τῶν στοιχείων ἀμορφος) ζητήσεις τό εἶδος δθεν τῇ ὕλη.

εσωτερικό της κάτι που λειτουργεί οιονεί ως η ύλη και κάτι άλλο που λειτουργεί οιονεί ως το είδος; Ακολουθώντας, με ελάχιστες διαφοροποιήσεις ένα ανάλογο ερώτημα του Αριστοτέλη, διευρύνει την προβληματική του αναφερόμενος και στον *Νοῦν*. Παρατηρεί πως, εάν ο *Νοῦς* που ενυπάρχει στην *Ψυχή* έχει μια διττή παρουσία, τότε θα μπορούσαμε να δεχθούμε πως ένα τμήμα του λειτουργεί όπως η μορφή που υπάρχει σ' ένα ον και ένα άλλο όπως η πραγματικότητα που χορηγεί τη μορφή παράγοντάς την. Έτσι, η *Ψυχή* εμπεριέχει μια υποδεκτική ύλη και μια μορφή που της έχει δοθεί από κάποια ανώτερή της οντότητα, κάτι που σημαίνει ότι έχει ένα παθητικό και ένα ενεργητικό τμήμα. Σημειωτέον, όμως, ότι το ενεργητικό δεν της είναι εγγενές, καθότι δεν εμφανίζει κάποια δυνατότητα απεξάρτησης από τον *Νοῦν*<sup>1</sup>.

Ακολουθώντας, μεταφέροντας το ζήτημα ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος επί κοσμολογικού επιπέδου σε καθολική κλίμακα, θέτει και πάλι ως αναγκαιότητα την ενεργητική παρέμβαση του *Νοῦ*. Τονίζει πως το υλικό υποκείμενο που δέχεται τις μορφές γίνεται άλλοτε πυρ, άλλοτε ὕδωρ, άλλοτε αέρας και άλλοτε γη και πως αυτές οι μορφές έχουν προέλθει από κάποια ανώτερη οντότητα. Και αυτή είναι η *Ψυχή*, η οποία προσφέρει στα τέσσερα στοιχεία τη μορφή της κοσμικής τάξης και οργάνωσής<sup>2</sup>. Από το σημείο αυτό και ύστερα ο προσδιορισμός των οντολογικών ιεραρχήσεων και παροχών είναι κατά πολύ πιο άνετος. Ο *Νοῦς* χορηγεί στην *Ψυχή* τους σπερματικούς λόγους, όπως ακριβώς η τέχνη προσφέρει στην ψυχή του τεχνίτη τα λογικά σχήματα για να ενεργεί παραγωγικά και μορφοποιητικά. Υπάρχει, λοιπόν, ένας νους που λειτουργεί ως το είδος της *Ψυχῆς*, αυτός δηλ. που ενεργεί σύμφωνα με τη μορφή. Υπάρχει, όμως, και ένας άλλος, που προσφέρει τη μορφή και σε αυτόν ενυπάρχουν εξ αρχής όσα δίνει, υπό τον τύπο των σπερμάτων. Διατηρώντας, μάλιστα, ο φιλόσοφος τις οντολογικές και τις αξιολογικές διαβαθμίσεις του, υποστηρίζει ότι όσα προσφέρει ο *Νοῦς* στην *Ψυχή* προσεγγίζουν την αλήθεια, ενώ όσα δέχεται το σώμα είναι εἰδῶλα και απομιμήσεις, εκπεσμένες δηλ. αντανακλάσεις του πραγματικού<sup>3</sup>. Η *Ψυχή*, λοιπόν, αποτελεί τον τελευταίο χώρο ό-

1. Βλ. ό.π., 3, 21-24. Πβ. Αριστοτέλους, *Περὶ Ψυχῆς*, III, 4.

2. Βλ. *Περὶ Νοῦ*..., 3, 29-35. Σύμφωνα με τον J. Moreau: «Φαίνεται πως ο αισθητός, ο εκτατός και ο συγκροτημένος από διαφορετικά μέρη κόσμος είναι μια αναγκαία παραγωγή του *Νοῦ*... Λαμβάνει όμως την οργάνωσή του με τη μεσολάβηση της *Ψυχῆς*. Μια εμμενής *Ψυχή* δεν αρκεί για να αιτιολογήσει την οργανωτική ενέργειά της, που πρέπει να έχει θεωρήσει τη νοητή οργάνωση στον υπερβατικό *Νοῦ*. Από την άλλη πλευρά, ο *Νοῦς* δεν προοδεύει ευθέως στην οργάνωση του αισθητού. Μια τέτοια ενέργεια είναι ασυμβίβαστη με την υπέρτατη τελειότητα του *Νοῦ*» (Plotin ou la gloire de la philosophie antique, «Vrin», Paris 1975, 102).

3. Βλ. *Περὶ Νοῦ*..., 3, 35-37: 'Εγγὺς μὲν ἀληθείας, ἃ δίδωσι ψυχῇ· ἃ δὲ τὸ σῶμα δέχεται, εἰδῶλα ἤδη καὶ μιμήματα. Επίσης, J. Moreau, *Plotin ou la gloire*..., 43-44.

που διατηρείται η οντολογική αυθεντικότητα και καθαρότητα. Ο,τι διοχετεύει στον κόσμο της εμπειρίας συμπαρασύρεται, έως κάποιο βαθμό τουλάχιστον, από τις υποκείμενες στη φθορά καταστάσεις. Είναι προφανές, όμως, ότι με το να προσφέρει τις μορφές εξασφαλίζει στο αισθητό γίγνεσθαι δυνατότητες έλλογης συντήρησής του.

Στη συνέχεια, ο Πλωτίνος, με στόχο να αποφύγει μια ακραία απορρόφηση του μεταφυσικού από το φυσικό, παρατηρεί ότι, εάν η Ψυχή αποτελεί εμμενή κατάσταση του κόσμου της εμπειρίας, πρέπει να υπάρχει μια πραγματικότητα υπερβατική έναντι αυτού του κόσμου. Ως εκ τούτου, θα προηγείται οντολογικά και της Ψυχής. Και τούτο είναι αναγκαίο, διότι ό,τι βρίσκεται στον κόσμο είναι ουσιαστικά αυτό που ενυπάρχει στο σώμα και στην ύλη και σε καμιά περίπτωση δεν παραμένει σε ταυτότητα με τον εαυτό του. Κατά συνέπεια, το εμμενές είδος, π.χ., του ανθρώπου και όλοι οι σπερματικοί λόγοι δεν θα είναι ούτε αΐδιοι ούτε ίδιοι, εάν δεν διατηρείται το αμιγές και αμέθεκτο κάποιας περιοχής του μεταφυσικού κόσμου<sup>1</sup>. Η ανωτέρω άποψη αποτελεί τυπική έκφανση της νεοπλατωνικής προβληματικής. Η κοσμική διαφοροποίηση δεν πρέπει να συμπαρασύρει και να παραβιάζει τη μεταφυσική ταυτότητα. Ένας συμετάβλητος μεταφυσικός κόσμος δεν μπορεί να αποτελέσει αξιόπιστο θεμέλιο, για να εξασταλισθούν η μονιμότητα και η διηνεκής παρουσία του κόσμου της εμπειρίας. Οι οντολογικές ιεραρχήσεις είναι και εδώ προφανείς, αφού το μεταφυσικό αναλλοίωτο κατέχει πρωτεύουσα θέση. Και έτσι μὲν νοῦν πρὸ ψυχῆς εἶναι δεῖ, ἐκ τούτων καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν ἂν τις θεωρήσει<sup>2</sup>.

### *Β' Η ταυτότητα του Νοῦ με τα αρχέτυπα είδη.*

Για να αποτραπούν, ωστόσο, περαιτέρω παρεμνησίες, ο Πλωτίνος σημειώνει ότι, στην προβληματική που αναπτύσσει, ο Νοῦς εκλαμβάνεται ως «ἐνεργεία» και ως η οντότητα που έχει μόνιμη υπαρξιακή παρουσία. Για να επικυρώσει, μάλιστα, τη μεταφυσική ταυτότητα, διευκρινίζει πως, εάν ο Νοῦς κάτι νοεῖ, το νοεῖ από τον εαυτό του, υπό τη μορφή της αυτοαναφοράς, και, εάν κάτι έχει, το έχει από τον εαυτό του, ως κάτι

1. Βλ. Περὶ Νοῦ..., 4, 1-17: Καὶ εἰ ἐν κόσμῳ ψυχὴ, ἐκτός δέ δεῖ τι κόσμου εἶναι, καὶ ταύτῃ πρὸ ψυχῆς δεῖ τι εἶναι. Εἰ γὰρ τό ἐν κόσμῳ τό ἐν σώματι καὶ ὕλη, οὐδὲν ταυτὸν μένει... Κατὰ τον J. Moreau: «η οργανωτική ἐνέργεια τῆς Ψυχῆς, εἰς προϋποθέτει τῇ θεώρησιν των υπερβατικῶν ειδῶν, διαφυλάσσει το προνόμιον να εκτείνεται στην καθολικότητα και να αποκλείει ἀπὸ ἐκεῖ τὴν ἀπελευθέρωσιν και τους λογισμούς τους προσήκοντες για τα ιδιαίτερα ἔργα. Γι' αὐτὸ ἡ ἰδεατὴ οργάνωσις, πάνω στην οποία τακτοποιεῖται ἡ ἐνέργεια τῆς Ψυχῆς, δεν εἶναι εμμενής» (Plotin ou la gloire..., 45).

2. Περὶ Νοῦ..., 4, 18-19.

δηλ. εγγενές. Έτσι, εάν νοεί διά του εαυτού του και με τον εαυτό του είναι ο ίδιος όσα νοεί. Υπό το πρίσμα αυτό της οιονεί υποστατικής επανάλληψης, είναι νους πραγματικός, νοεί τα όντα και τα φέρει στην ύπαρξη. Κατά συνέπεια, ταυτίζεται με τα ίδια τα όντα, τα οποία πρέπει να είναι αυθεντικής κατάστασης και αναλλοίωτης υφής. Οι όροι αυτοί της αμεταβλητότητας και της ταυτότητας καθιστούν προφανές ότι ο Νοῦς νοεί αποκλειστικά και μόνον τον εαυτό του και τα ευρισκόμενα μέσα στον εαυτό του. Σε καμιά περίπτωση δεν τα νοεί μέσα στα αισθητά όντα, υπό τη μεταβλητή δηλ. υφή τους. Εάν τα εννοούσε εκεί, θα ήταν ατελής ως αγνοών τον εαυτό του κατά την καθαυτότητά του και θα ανατρεπόταν οι προτεραιότητες<sup>1</sup>. Για να τονίσει περισσότερο αυτή την προτεραιότητα, ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος σημειώνει πως σ' ένα επιμέρους συγκεκριμένο αν το πρώτο στοιχείο δεν είναι το αισθητό. Παράλληλα, ότι το είδος που είναι εσωτερικό στα αισθητά όντα, υπό την έννοια ότι υπάρχει μέσα στην ύλη, είναι ένα είδωλο του πραγματικού είδους. Και στο σημείο αυτό επαναφέρει τη βασική θέση του, ότι κάθε είδος που βρίσκεται σ' ένα πράγμα έχει έλθει σε αυτό από κάποιο άλλο ανώτερο είδος, του οποίου είναι εικόνα. Ο μεταφυσικός ρεαλισμός επικυρώνεται και πάλι, ενώ συγχρόνως ασκείται σαφής κριτική στην αντικειμενικότητα της αισθησιοκρατίας, η οποία προβάλλεται από ορισμένους φιλοσοφικούς κύκλους που ακολουθούν κυρίως την αριστοτελική Οντολογία και Γνωσιολογία<sup>2</sup>.

Η οντολογική, λοιπόν, ακεραιότητα του Νοῦ είναι δεδομένη. Κατά τον Πλωτίνο, τα όντα που βρίσκονται στο εσωτερικό του κατέχουν οντολογική προτεραιότητα έναντι του κόσμου της εμπειρίας και δεν είναι αποτυπώσεις δανεισμένες από κάποια άλλα όντα. Διαθέτουν πρωτογενή χαρακτηριστικά, ως αρχέτυπα, ως πρώτα και ως ουσία του Νοῦ. Και από εδώ συνάγεται ότι ο Νοῦς είναι τα όντως όντα και δεν τα νοεί ως υπάρχοντα σε μια άλλη από τη δική του περιοχή. Σε μια τέτοια ισοδυναμία ζήτημα εσωτερικής προτεραιότητας δεν τίθεται. Τα όντως όντα δεν υπάρχουν ούτε πριν ούτε μετά από τη δική του παρουσία. Ο Νοῦς είναι ο νομοθέτης ή μάλλον ο ίδιος ο νόμος της ύπαρξής τους<sup>3</sup>. Από την πλευρά τους, τα όν-

1. Βλ. 6.π., 5, 1-16. Επίσης, J. Moreau, Plotin ou la gloire..., 56-57: «...Για να κατανοήσουμε το νόημα αυτής της ταυτότητας, είναι αναγκαίο να κατέχουμε επαρκώς το χαρακτήρα της νοερής γνώσης, σε αντίθεση με την αισθητή γνώση. Η αίσθηση σχετίζεται με το εξωτερικά αισθητό. Περισυλλέγει από τα είδη ένα είδωλο ή μια αντανάκλαση των πραγμάτων».

2. Βλ. Περί Νοῦ..., 5, 17-19. Με το εδάφιο αυτό επικυρώνεται η ανωτέρω άποψη του J. Moreau.

3. Βλ. Περί Νοῦ.... 5. 19-29. Με την ταυτότητα αυτή αίρεται οποιαδήποτε περί-

τως όντα δεν βρίσκονται σε μια εξωτερική του μεταφυσικού κόσμου περιοχή ούτε διασκορπίζονται στο χώρο, αλλά μένουν αιωνίως στον εαυτό τους, χωρίς να υπόκεινται σε υποστατικές εκτροπές και αλλοιώσεις. Γι' αυτό έχουν και το ιδίωμα της καθαυτότητας και είναι εκφράσεις της αναλλοιώτης μεταφυσικής πραγματικότητας. Οὐδὲν γὰρ ἔξω τῶν ὄντων οὐδ' ἐν τόπῳ, μένει δὲ αἰεὶ ἐν αὐτοῖς μεταβολήν οὐδὲ φθοράν δεχόμενα διὸ καὶ ὄντως ὄντα<sup>1</sup>. Σαφές είναι ότι ο φιλόσοφος δεν θέτει ζήτημα σχετικά με τη δυνατότητα να διατυπωθεί θεωρία περί μιας μεταφυσικής του χώρου. Πρόκειται, πάντως, για ένα καίριο ερώτημα, αφού η απάντησή του συνάπτεται τόσο με τον τρόπο διάρθρωσης του αισθητού χώρου όσο και με τη συγκεκριμένη λειτουργία που επιτελεί η κίνηση στον μεταφυσικό.

Αφήνοντας μετέωρο ο Πλωτίνος ένα τέτοιο ερώτημα, επιμένει στην εξειδίκευση της διαφοράς ανάμεσα στα μεταφυσικά και στα φυσικά όντα. Παρατηρεί ότι τα όντα που υπόκεινται στο γίγνεσθαι και στη φθορά αποκτούν εκ των υστέρων το ιδίωμα του όντος και στην πραγματικότητα δεν έχουν συγκεκριμένη και αυτοοριζόμενη ύπαρξη. Εκείνο που μόνον υπάρχει, υπό την αυστηρή σημασία, είναι το όντως ον, από το οποίο δέχονται τα οντολογικά συστατικά τους. Ως εκ τούτου, και εδώ βεβαιώνεται ότι τα αισθητά είναι κατά μέθεξιν ως προς ό,τι λέγεται ότι αποτελεί την υποστατική κατάστασή τους και, κατ' επέκταση, ότι η υποκείμενή τους φύση δέχεται τη μορφή από κάτι ανώτερό τους<sup>2</sup>. Αντιθέτως, τα όντως όντα έχουν αποκτήσει τις ιδρυτικές προϋποθέσεις τους μέσω των αυτοδιαμορφώσεών τους, υπό την έννοια των αυθυποστάτων, και δεν έχουν ανάγκη ούτε των τοπικών διαστάσεων ούτε του εκτατικού μεγέθους, για να αναπτυχθούν. Έχουν στο εσωτερικό τους μια υποστατική ιδιομορφία εκφραστική της υφής του Νοῦ και λειτουργούν αυτοδύναμα. 'Ιδρυμένα τε ἐφ' ἑαυτῶν, οὐ τόπου δεόμενα· οὐ γὰρ μεγέθη, νοερὰν δὲ καὶ αὐτάρκη ἑαυτοῖς ὑπόστασιν ἔχοντα<sup>3</sup>. Και καταλήγοντας ο νεοπλατωνικός στοχαστής, εκ νέου παρατηρεί πως ως ετεροπροσδιοριζόμενα τα αισθητά σώματα διασώζουν την υπόστασή τους με ό,τι τους παρέχει μια άλλη οντολογική πραγματικότητα. Αντίθετα, ο Νοῦς, κατά το ότι έχει μια φύση υπερβατική, αυτοδιατηρείται και δεν έχει ανάγκη καμιάς χορηγίας. Με την τελευταία αυτή διάκριση ολοκληρώνεται και μια κατά κάποιο τρόπο απάντηση προς τους Στωϊκούς σχετικά με τη δυνατότητα ή όχι της αυτοδιαμόρφωσης των ευρισκόμενων στα αισθητά σώματα σπερματικών λόγων. Μια τέτοια δυνατό-

1. Περί Νοῦ..., 5, 32-34.

τητα μπορεί να υπάρξει, αλλά μόνον επειδή προϋπάρχει ένα αιώνιο μεταφυσικό υπόστρωμα<sup>1</sup>.

Παρά ταύτα, οι αναπτύξεις έχουν ήδη αρχίσει. Δεν βρισκόμαστε πλέον στην περιοχή της απόλυτης ακινησίας του ανωτάτου Ένός. Στον Νοῦν, λοιπόν, τα όντως όντα βρίσκονται σε άμεση συνάφεια και συγχρόνως διακρίνονται μεταξύ τους. Ο Πλωτίνος σημειώνει πως κάτι ανάλογο παρατηρείται και στην περίπτωση της ανθρώπινης ψυχής, η οποία στο εσωτερικό της έχει πολλές επιστήμες. Από αυτές η καθεμιά δραστηριοποιείται στην αναγκαία στιγμή, χωρίς να συγχέεται με τις άλλες. Κατά τον ίδιο τρόπο και ο Νοῦς είναι όλα μαζί και συγχρόνως όχι όλα, διότι το κάθε όντως όν έχει μια δική του δύναμη. Θεωρούμενος ως ολότητα περιέχει τα πάντα, όπως το γένος τα είδη και το όλον τα μέρη. Σε κάθε ολότητα τα πάντα είναι αδιάκριτα και έτσι οι σπερματικοί λόγοι υπάρχουν ωςάν να περιφέρονται γύρω από ένα κέντρο. Και υπάρχει, π.χ., ένας λόγος οφθαλμού και ένας λόγος χειρός, οι οποίοι είναι μεταξύ τους διαφορετικοί, διαφορά που θεάται από τα σωματικά όργανα που αυτοί έχουν κατασκευάσει<sup>2</sup>. Επί πλέον, η καθεμιά από τις σπερματικές δυνάμεις έχει και αυτή την ιδιότητα του ενιαίου λόγου σε πλήρη βαθμό μαζί με τα μέρη που περιέχονται στο εσωτερικό της. Αυτός ο λόγος έχει ως ύλη ένα σώμα, όπως π.χ. το υγρόν, ενώ ο ίδιος είναι ένα πλήρες είδος. Είναι ίδιος, μάλιστα, με αυτό το είδος της κάθε επιμέρους ψυχής, το οποίο έχει την ιδιότητα να παράγει. Η ψυχή όμως αυτή είναι εικόνα μιας άλλης ανώτερης ψυχής, κάτι που ενισχύει εδώ την εκδοχή περί προσχηματισμών. Ο Πλωτίνος θυμίζει ότι συνήθως ορισμένοι ονομάζουν αυτή τη σπερματική δύναμη φύση, η οποία, αφού ξεκίνησε τις δραστηριότητές της πριν απ'όσα την ακολουθούν, μετασχημάτισε και μεταμόρφωσε την ύλη, όχι με τη βοήθεια μιας μηχανικής προώθησης, αλλά με το να προσφέρει τους λόγους

1. Βλ. *Περί Νοῦ*..., 5, 46-48. Πβ. Στοβαίου, *Εκλογαί*, I, 17,3 (Arnim I, 497). Θεμιστίου, *Περί Ψυχῆς* II, 64, 25 (Arnim I, 158). Κατά τον J. Moreau: «Ένας λόγος εσωτερικός στον κόσμο που υπόκειται στις μεταβολές του γίνεσθαι, άλλοτε εκδιπλούμενου και άλλοτε περιτυλισσόμενου, όπως ο οργανωτικός λόγος των Στωϊκών, δεν μπορεί να είναι ένας λόγος αιώνιος, πάντοτε σε ενέργεια. Διέρχεται από τις μεταβολές του δυνάμει και του ἐνεργεία και δεν μπορεί να ανταποκριθεί στο ρόλο της πρώτης και απόλυτης αρχής» (*Ploitn ou la gloire*..., 46). Κατά τον J. Trouillard: «Το αισθητό κρύβει κάποιο στοιχείο σταθερότητας υπό τα φαινόμενα. Υπάρχουν κάποια συνοχή, κάποια ὀργάνωση και και επομένως κάποια ἔχνη των ειδητικών εφαρμογών» (*La procession plotinienne*, 24).

2. Βλ. *Περί Νοῦ*..., 6, 1-15. Κατά τον J. Trouillard: «Το καθολικό του Πλωτίνου φαίνεται τόσο διαφορετικό από το καθολικό του Αριστοτέλη. Όχι μόνον το νεοπλατωνικό γένος περιέχει τα είδη του αλλά και τα γεννά σύμφωνα με μια πραγματική διαλεκτική και με μια εσωτερική ανάπτυξη» (*La procession plotinienne*, 43).

Ἐτρεψε τε καὶ ἐμόρφωσε τὴν ὕλην οὐκ ὠθοῦσα οὐδὲ ταῖς πολυθρυλήτοις μοχλείαις χρωμένη, δοῦσα δὲ τῶν λόγων<sup>1</sup>. Ἐπομένως, το πλήθος δεν αποτελεί κατάσταση μόνον του αισθητοῦ κόσμου, ἀλλὰ εἰσάγεται καὶ σε μια συγκεκριμένη στιγμή της μεταφυσικῆς ἀνάπτυξης. Ἐτσι, εἶναι δεδομένες οἱ ἐν σπέρματι προτυπώσεις των ὅσων ἀκολουθῶς πρόκειται νὰ καθιερωθῶν μέσα στο κοσμικὸ γίγνεσθαι<sup>2</sup>.

Για νὰ στηρίξει ὁ Πλωτίνος τὶς οντολογικῆς ἱεραρχήσεις που ἔχει ἐπιτηγηθεῖ, ἀναφέρεται ἀκολουθῶς στα θεωρητικὰ ἀντικείμενα των ἐπιστημῶν. Παρατηρεῖ ὅτι ἀπὸ τὶς ἐπιστήμες που βρίσκονται στὴ λογικὴ ψυχὴ υπάρχουν ορισμένες που στρέφονται πρὸς τὰ αισθητὰ πράγματα. Αὐτῶν των πραγμάτων εἶναι εἰκόνες καὶ βρίσκονται - στο πλαίσιο του προσδιορισμοῦ τῆς Γνωσιολογίας ἀπὸ τὴν Οντολογία - σε σχέση ἀκολουθίας μαζί τους. Κατὰ τὴν ἐκτίμησή του, σε αὐτές θα ταίριαζε περισσότερο τὸ ὄνομα τῆς δόξας, μίας ὅχι δηλ. σταθερῆς καὶ μόνιμης γνώσης. Ἄλλες ἐπιστήμες εἶναι αὐτές που ἀναφέρονται στα νοητὰ ὄντα, οἱ οποίες εἶναι καὶ οἱ πραγματικῆς, ἀφοῦ τὰ ἀντικείμενά τους εἶναι ἀναλλοίωτα. Προοδεύουν ἀπὸ τὸν Νοῦν στὴ λογικὴ ψυχὴ καὶ δεν νοοῦν τίποτε τὸ αισθητό. Καὶ καθὼς εἶναι αὐθεντικὰ γνωστικὰ μορφώματα, ταυτίζονται με τὰ ἀντικείμενα που νοοῦν. ἐπαναλαμβάνοντας, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴ δραστηριότητα του Νοῦ. Ἐχουν, λοιπόν, στο ἐσωτερικὸ τους τὸ νοητὸ ἀντικείμενό τους καὶ τὴν ἐνέργεια τῆς νόησης. Ὑπὸ τὴν ἐννοια αὐτή, συντονίζονται με τὶς καταστάσεις του Νοῦ, ὁ οποίος παραμένει πάντοτε σε μὴ αυτοαναφορά, ταυτιζόμενος με τὰ ἴδια τὰ πρῶτα ὄντως ὄντα. Καὶ τοῦτο οφείλεται στο ὅτι συνυπάρχει πάντοτε με τὸν εαυτὸ του καὶ ἡ υποστατικὴ παρουσία του εἶναι ἡ ενεργητικὴ, χωρὶς νὰ ἔχει τίποτε τὸ ἐπὶκτητό<sup>3</sup>.

Ἡ μόνη που υφίσταται ἔξωθεν παρεμβάσεις εἶναι ἡ Ψυχὴ. Ὁ Νοῦς παραμένει ἀκίνητος στον εαυτὸ του ταυτιζόμενος με ὅλα, κάτι που σημαί-

1. Ο.π., 6, 15-24. Σύμφωνα με τὸν P. Hadot: «Ἡ εἰκόνα των σπερματικῶν λόγων ἐπιτρέπει στον Πλωτίνου νὰ ἐκφράσει τὸν τρόπο τῆς ἰδιαίτερης ἐνέργειας του Νοῦ, ἐπειδὴ μαρτυροῦν γιὰ τὴ συγκεκριμένη ἐνότητα τῆς Ζωῆς καὶ του Νοῦ. Οἱ σπερματικοὶ λόγοι υπηρετοῦν στο νὰ γίνῃ κατανοητὴ ἡ ἐσωτερικὴ πλήθυνση του Νοῦ» («Être, Vie, Pensée chez Plotin et avant Plotin», Sources de Plotin, V, Genève). Γιὰ τὸν ἐλλογο χαρακτήρα τῆς παραγωγῆς στον Πλωτίνου βλ. Π 1 Ἐννεάς, Περὶ τοῦ κόσμου.

2. Γιὰ τὴν ἐνῶπαρξη του πλήθους στὴ μεταφυσικὴ περιοχὴ, βλ. VI 7 Ἐννεάς, Περὶ τῶν ιδεῶν καὶ περὶ τάγαθῶ. Ann. Charles-Saget. I. architecture du divin, «Les belles lettres», Paris 1982, 151-185.

3. Βλ. Περὶ Νοῦ..., 7, 1-10. Βλ. J. Moreau, Plotin ou la gloire..., 101: «ὑπάρχει συνάφεια ἀνάμεσα στο ἀντικείμενο τῆς γνώσης καὶ στὴν ἐνέργεια τῆς γνώσης. Ἡ παρούσα κατάσταση ἐνός ἀντικειμένου μέσα στο Νοῦ καὶ ἡ ἐνέργεια με τὴν ὁποία γνωρίζει ὁ Νοῦς αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο εἶναι ἓνα. Ἡ αἰώνια οὐσία ἐνός ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐνέργεια με τὴν ὁποία ὁ θεὸς νοῦς γνωρίζει αὐτὸν τὸν ἀνθρώπο εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πράγμα. Ἐτσι, αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος, κατὰ τὴν αἰώνια οὐσία του, εἶναι ἓνας νοῦς».

νει ότι δεν τα εννόησε για να τα δημιουργήσει. Γι' αυτό και το να ονομάσουμε τα είδη «νοήσεις», υπό την έννοια ότι έγιναν ή απέκτησαν την ύπαρξή τους όταν τα εννόησε ο *Νοῦς*, δεν είναι ορθό. Κατά τον Πλωτίνο, είναι αναγκαίο το αντικείμενο της νόησης να υπάρχει πριν από αυτή την νοητική ενέργεια του *Νοῦ*, ενώ η αντίθετη διαδικασία θα ήταν άτοπη για την περίπτωση του, διότι θα τον υποβίβαζε ως προς τις αναφορές του. Στο πλαίσιο μιας μεταφυσικής ρεαλιστικής εκδοχής, υπό άλλες συνθήκες δεν μπορεί να τελεστεί η νόηση. Και αυτή η νοητική διαδικασία φυσικό είναι να μη γίνεται, σε τόσο αυθεντικά πεδία όσο αυτό του *Νοῦ*, με τυχαίους τρόπους. Οι εσωτερικές προτεραιότητες είναι, λοιπόν, και εδώ ανυπαρκτες. Εάν τα είδη ήσαν προγενέστερα του *Νοῦ*, θα ήσαν ανώτερά του. Εάν ήσαν μεταγενέστερά του, ο *Νοῦς* στην αρχική κατάστασή του θα ήταν ατελής, αφού θα χρειαζόταν κάτι νέο για να ολοκληρώσει την ενέργειά του. Και οι δύο εκδοχές, με βάση τα όσα έως τώρα εξετάσαμε, είναι άτοπες<sup>1</sup>. Πρέπει, ωστόσο, να σημειώσουμε και εδώ ότι οι εκ των προτέρων διαμορφώσεις είναι προφανείς. Τόσο ο ίδιος ο *Νοῦς* όσο και τα είδη εμφανίζονται μ'έναν τρόπο που τους έχει ήδη προσδιοριστεί.

Στη συνέχεια της προβληματικής του, ο Πλωτίνος παρατηρεί πως, εάν η νόηση του *Νοῦ* είναι η νόηση ενός αντικειμένου που το εμπεριέχει, τότε βρισκόμαστε απέναντι σ' ένα είδος και σε μια ιδέα, δηλ. σ' ένα όντως ον και στη νοητική αναπαράστασή του αντίστοιχα, η οποία φυσικά έχει οντολογική διάσταση. Έτσι, ιδέα είναι ένας επιμέρους νους και μια νοερή ουσία. Κάθε ιδέα δεν είναι διαφορετική από τον *Νοῦν*, αλλά η καθεμιά είναι μια επιμέρους εξειδίκευσή του. Και στο σημείο αυτό, ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος, επιχειρώντας να προσδιορίσει ευρύτερα την υποστατική ιδιοτυπία του *Νοῦ* και, κατ' επέκταση, των επιμερισμών του, παρατηρεί ότι η μεταφυσική αυτή πραγματικότητα έχει μία και την αυτή ενέργεια με το "Ον. Σημειώνει, μάλιστα, ότι θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι είναι και τα δύο ένα και το αυτό, ή ότι είναι μία και η αυτή φυσική κατάσταση. Και εξειδικεύοντας τις ταυτότητες ο Πλωτίνος σημειώνει ότι είναι, επίσης, ίδια φύση τα όντως όντα, η ενέργεια του "Οντος και ο *Νοῦς* ή ότι είναι μία φύση οι νοήσεις, το είδος, η μορφή του "Οντος και η ενέργεια<sup>2</sup>.

1. Βλ. *Περὶ Νοῦ...*, 7, 11-18. Πβ. Πλάτωνος, *Παρμενίδης*, 132 b-c. Βλ. J. Moreau, *Plotin ou la gloire...*, 69. Αυτό το σύγχρονο δεν αποκλείει τη σπερματική προδιαμόρφωση του *Νοῦ* και των ειδών σ' ένα ανώτερο μεταφυσικό επίπεδο.

2. Βλ. *Περὶ Νοῦ...*, 8, 1-19. Επίσης, J. Moreau, *Plotin ou la gloire...*, 61-62, όπου επισημαίνεται η ουσιαστική πρωτοτυπία του Πλωτίνου στο ζήτημα αυτό, με το να καθιστά τους ατομικούς λόγους περιεχόμενο της μεταφυσικής περιοχής, με αποτέλεσμα να είναι ο αισθητός κόσμος κατά τις συγκεκριμένες εκφράσεις του ευθεία προέκταση του *Νοῦ* και της Ψυχής. Κάθε ύπαρξη ατομική έχει το θεμέλιό της στην αιωνιότητα.

Παρά ταύτα, σε επίπεδο ανθρώπινης αντιληπτικότητας τα πράγματα διαφοροποιούνται ως προς τη θεωρητική σύλληψη. Ο Πλωτίνος επισημαίνει ότι η συνείδηση του ανθρώπου εννοεί και συλλαμβάνει θεωρητικώς τα μεταφυσικά αρχέτυπα ως χωρισμένα μεταξύ τους και με προτεραιότητες ή ακολουθίες. Έπινοεῖται γέ μὴν μερίζομένων ὑφ' ἡμῶν θάτερα-πρὸ τῶν ἐτέρων. Κατά την εκτίμησή του, η διασπαστική αυτή προσληπτικότητα οφείλεται στο ότι άλλο πράγμα είναι ο ανθρώπινος νους που μερίζει και άλλο ο αμέριστος, που δεν μερίζει ούτε το "Ὀν" ούτε τα ὄντα<sup>1</sup>. Επομένως, τα γνωστικά κέντρα του ανθρώπου διασπούν σε θεωρητικό επίπεδο τα όσα τελούνται στη μεταφυσική περιοχή. Κάτι τέτοιο είναι ευνόητο να συμβαίνει, διότι το εμπειρικό υλικό που προσλαμβάνουν τους χορηγεί δεδομένα όχι ενότητας αλλά διάκρισης.

*Γ' Οι αντιστοιχίες ανάμεσα στον μεταφυσικό και στον φυσικό κόσμο.*

Αμέσως μετά ο Πλωτίνος θέτει το ακόλουθο ερώτημα: τα ὄντως ὄντα, που βρίσκονται στον ένα Νοῦν και τα οποία οι άνθρωποι μερίζουν όταν τα καθιστούν αντικείμενα της σκέψης τους, ποιὰς οντολογικῆς υφῆς εἶναι; Κατά την άποψή του, είναι αναγκαίο καταρχάς να τα εξετάσουμε κατά την ακινησίά τους, κάτι που συμβαίνει και με την ενότητα μιας επιστήμης, που επιθεωρεί τα υπάρχοντα στο εσωτερικό της. Μεταφέροντας την επιχειρηματολογία του στο επίπεδο του αποτελέσματος, παρατηρεί ότι ο ορατός κόσμος είναι ζωντανός, περιέχει όλα τα ζώντα ὄντα και αντλεί την ύπαρξή του και τις ιδιότητές του από κάποιον άλλο κόσμο. Και ο κόσμος από τον οποίο ομαύται ανάγεται στον Νοῦν και γι' αυτό είναι αναγκαίο να υπάρχει στην ανώτατη αυτή οντολογική πραγματικότητα το σύνολο των αρχετύπων και η ίδια να είναι ένας κόσμος νοητῆς υφῆς, τον οποίο ο Πλάτων στον *Τίμαιον* χαρακτηρίζει «ὃ ἔστι ζῶον»<sup>2</sup>. Εδώ πρόκειται για μια τυπική επαναφορά της αναλογίας που υπάρχει ανάμεσα στη μεταφυσική αρχετυπική ενότητα και στο πεπληθυσμένο αισθητό ἐκτυπῶ της. Κατά το

1. Βλ. *Περὶ Νοῦ*..., 8, 19-22. Βλ. J. Moreau, *Plotin ou la gloire...*, 49, όπου σημειώνεται πως η ειδική έννοια κάθε οργάνου έχει τη νοητή θέση της μέσα στην ιδέα του οργανισμού και τοποθετείται μέσα στην ιδεατή ιεραρχία των δομών, που αναλογεί στη συγκεντρωτική διαφοροποίηση των ενεργειών. Κατά τον Chr. Rutten: «Υπόσταση μοχλική ο Νοῦς δεν παρουσιάζει ετερότητα παρά υπό την οπτική μιας σκέψης συλλογιστικής που ανιχνεύει σ' αυτόν την βαθειά ενότητα» (*Les catégories du monde sensible...*, 26-27).

2. Βλ. *Περὶ Νοῦ*..., 9, 1-8. Πβ. Πλάτωνος, *Τίμαιος*, 30d. J. Moreau, *Plotin ou la gloire...*, 33. Είναι σαφές ότι η κατασκευή του κόσμου εμφανίζεται υπό τον τύπο μιας φυσικής παραγωγής. Βλ. P. Aubin, *Plotin et le Christianisme*, «B.A.P.», Paris 1992, 92-101.

ότι, μάλιστα, ο ανώτερος κόσμος είναι ο σπερματικός λόγος ενός ζώου και συγχρόνως η ύλη που δέχεται αυτόν το λόγο, είναι αναγκαίο να γίνει ένα ζώο απόλυτης υφής. Κατ' επέκταση, επειδή ακριβώς υπάρχει μια φύση νοερή και παντοδύναμη και δεν παρεμβάλλεται κάποιο ενδιάμεσο μεταξύ αυτής και της νέας πραγματικότητας που μπορεί να τη δεχθεί, είναι αναγκαίο η δεύτερη να κοσμεύεται και η πρώτη να είναι η πηγή της διακοσμησης. Το αποτέλεσμα είναι να έχει ο διακοσμηθείς κόσμος τα είδη σε κατάσταση μερισμού και να υπάρχει, π.χ., αλλού άνθρωπος και αλλού ήλιος. Αντίθετα, στον μεταφυσικό χώρο όλα είναι ένα<sup>1</sup>. Όθεν, ο αισθητός κόσμος δεν είναι παρά ο πεπληθυσμένος μετασχηματισμός του μεταφυσικού, και μάλιστα μ' έναν τρόπο ευθύ και άμεσο.

Ακολουθώντας, ο Πλωτίνος θέτει και πάλι ως δεδομένο συλλογιστικής αφετηρίας ότι όσα όντα ως είδη υπάρχουν στον αισθητό κόσμο έχουν προέλθει από τον μεταφυσικό. Όσα, όμως, δεν είναι είδη, δεν προέρχονται από εκεί. Γι' αυτό όσα είναι παρά φύσιν αποκλείεται να κατείχαν κάποια μεταφυσική θέση. Έτσι, ποιότητες και ποσότητες, αριθμοί και μέγεθη, γενέσεις και σχέσεις, ποιήσεις και παθήματα, κινήσεις και στάσεις, που είναι σύμφωνα με τη φυσιολογική κατάσταση των πραγμάτων, υπάρχουν στην υπερεμπειρική περιοχή τόσο με καθολικό τρόπο όσο και στις επιμέρους περιπτώσεις. Έτσι, π.χ., αντί για το χρόνο, υπάρχει ο αιώνας. Εκεί όλα βρίσκονται από κοινού και όποιο και αν εξετάσουμε είναι μια ουσία νοερή που μετέχει στην όντως ζωή. Με την άποψή του αυτή ο νεοπλατωνικός στοχαστής εισηγείται την περίφημη θεωρία, που έμελλε να σφραγίσει τις μεταφυσικές αναζητήσεις της Σχολής του, για την τριάδα: *Είναι-Ζωή-Νοῦς*<sup>2</sup>. Παράλληλα, και πάλι σημειώνει ότι στη μεταφυσική περιοχή κάθε ον είναι «ἐνεργεία» και όχι «δυνάμει». Ως εκ τούτου, η ποιότητα, ως έκφραση των εγγενών χαρακτήρων, δεν είναι χωριστή από την ουσία<sup>3</sup>. Τα πάντα δηλ. συνυπάρχουν σε μια καθαρή ενεργειακή κατάσταση, ως αυτοτιθέμενα με το σύνολο των στοιχείων τους.

1. Βλ. *Περί Νοῦ...*, 9, 8-15. Οπως παρατηρεί ο J. Moreau: «Αλλά η ιδεατή οργάνωση δεν πραγματοποιείται σ' έναν σωματικό οργανισμό παρά υπό το πρίσμα ενός διασκορπισμού μέσα στην έκταση» (*Plotin ou la gloire...*, 50).

2. Βλ. *Περί Νοῦ...*, 10, 1-13. Βλ. J. Moreau, *Plotin ou la gloire...*, 48: «Ο νοητός κόσμος δεν περιλαμβάνει παρά αυτό που υπάρχει «ειδητικά» στον αισθητό. Είναι συγκροτημένος από σχέσεις και δομές, από δομές που μετεξελίσσονται σε σχέσεις. Είναι συγκριτικά με τον αισθητό κόσμο ό,τι είναι η οργάνωση συγκριτικά με τον πραγματοποιημένο οργανισμό». Σχολιάζοντας ο Chr. Rutten παρατηρεί: «Έτσι εξαφανίζεται το πραγματικό πλήθος των πλατωνικών ειδών. Κατά τη γνώμη του Πλωτίνου, τα είδη δεν είναι ουσιαστικά διακρινόμενα τα μεν από τα δε» (*Les catégories du monde sensible...*, 25). Για την τριάδα: *Είναι - Ζωή - Νοῦς* βλ. P. Hadot, *Porphyre et Victorinus*, Paris 1968, I, 213-246 και 260-272.

3. Βλ. *Περί Νοῦ...*, 10, 13-15.

Θα ήταν, ωστόσο, παράδοξο, εάν ο Πλωτίνος δεν έθετε ένα από τα καίρια ερωτήματα που απησχόλησαν σχεδόν όλη την πλατωνική παράδοση, σχετικά δηλ. με το αν προϋπάρχουν και άλλα στοιχεία στη μεταφυσική περιοχή που δεν υπάρχουν στα αισθητά<sup>1</sup>. Παρατηρεί πως, εάν δεν έχουμε τα εχέγγυα για να απαντήσουμε, τουλάχιστον μπορούμε να βεβαιώσουμε ότι το κακό που υπάρχει στον αισθητό κόσμο οφείλεται στη στέρξη και στην έλλειψη και στο ότι η ύλη και ό,τι της είναι οικείο βρίσκονται σε σαφώς μειονεκτική θέση ως προς αυτό που έχουν δεχθεί. Η οντολογική αυτή παρέκκλιση, φυσικά, δεν μειώνει την αρμοδιότητα και την παντοδυναμία των μεταφυσικών αρχετύπων, αλλά αντιθέτως επικυρώνει την αυθεντικότητά τους<sup>2</sup>. Ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος σημειώνει, επίσης, ότι οι τεχνικές επιστήμες έχουν λάβει τους λόγους τους από τις αρχετυπικές επιστήμες. Καί μὴν καὶ μουσική πᾶσα περὶ ἁρμονίαν ἔχουσα καὶ ρυθμὸν τὰ νοήματα, τὸν αὐτὸν τρόπον ἂν εἴη, ὥσπερ καὶ ἡ περὶ τὸν νοητὸν ρυθμὸν ἔχουσα. Ως αυστηρή ρήτρα, πάντως, ορίζει το να στοχεύουν όλες οι επί αισθητού επιπέδου τέχνες στην πραγμάτωση του καλού<sup>3</sup>. Παρατηρεί, μάλιστα, ότι, εάν υπάρχει μια ιδέα του ανθρώπου, κατά φυσική συνέπεια θα υπάρχει μια ιδέα του λογικού και τεχνικού «εἶναι» και ότι οι τέχνες είναι και αυτές γεννήματα του Νοῦ. Η αρχετυπική δηλ. προϋπαρξη του ανθρώπου καθιστά αναγκαία και μια ανάλογη προϋπαρξη των ἔλλογων δυνατοτήτων του<sup>4</sup>.

Παραμένοντας ο Πλωτίνος στην προβληματική της πλατωνικής παράδοσης, υποστηρίζει ότι πρέπει να δεχθούμε πως υπάρχουν ιδέες των καθόλου. Τούτο σημαίνει ότι δεν υπάρχουν ειδικά, π.χ., ενός συγκεκριμένου ανθρώπου, αλλά γενικά του ανθρώπου. Δεν είναι δυνατόν να υπάρχει μια ιδέα της κάθε ατομικής ανθρώπινης περίπτωσης, διότι ανάμεσα στους ανθρώπους υπάρχουν διαφορές, οι οποίες οφείλονται στις λειτουργικές παρεμβάσεις της ύλης. Επίσης, παρατηρεί ότι από τις διαφορές των χρωμάτων άλλες οφείλονται στον σπερματικό λόγο, άλλες στην ύλη και άλλες στις ιδιαίτερες καταστάσεις που διαμορφώνει η κάθε περιοχή του εμπειρικού υπαρκτού<sup>5</sup>. Εάν θέλαμε να γενικεύσουμε την τελευταία αυτή παρατήρηση, θα διαπιστώναμε ότι υπάρχει μια βασική διάκριση ανάμεσα στις ουσιώδεις διαφορές που έχουν ήδη προσχηματισθεί στην περιοχή των σπερματικών λό-

1. Για το ζήτημα αυτό, βλ. ενδεικτικά Αλβίνου, Λόγος διδασκαλικός τῶν Πλάτωνος δογμάτων.

2. Βλ. Περὶ Νοῦ..., 10, 17-21: τό μὲν γὰρ κακὸν ἐνταῦθα ἐξ ἐνδείας καὶ στερήσεως καὶ ἐλλείψεως, καὶ ὕλης ἀτυχούσης πάθος καὶ τοῦ ὕλη ὁμοιωμένου.

3. Βλ. 6.π., 11, 1-15: ...εἰ τινες αὐτῶν τό καλόν κοινοῦσι ταῖς πράξεσιν ...

4. Βλ. 6.π., 12, 1-2.

5. Βλ. 6.π., 12, 3-11: ... καὶ χρωμάτων διαφορὰς τὰς μὲν ἐν λόγῳ οὐσας, τὰς δὲ καὶ ὕλην καὶ τόπον διάφορον ὄντα ποιεῖν.

γων και σε αυτές που είναι επιγενόμενες και συμπτωματικές, υπό τον τύπο των ατομικών συμβεβηκότων. Με την αναφορά του στη δραστηριοποίηση των σπερματικών λόγων, ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος δείχνει ότι αποδέχεται σε κάποιο βαθμό πτυχές της κοσμολογίας των Στωϊκών.

Περατώνοντας την προβληματική του, ο Πλωτίνος διατυπώνει την άποψη ότι προϋπάρχουν αρχέτυπα και κάποιων ειδικών χαρακτηριστικών της ανθρώπινης ύπαρξης. Σημειώνει, λοιπόν, πως, εάν στη μεταφυσική περιοχή έχουν προδιαμορφωθεί μόνον όσα υπάρχουν στον αισθητό κόσμο, τότε, όπως ακριβώς ο αυτοάνθρωπος είναι έτερος του ανθρώπου, έτσι και η αυτοψυχή είναι έτερη της ψυχής και ο αυτονούς του νου<sup>1</sup>. Διευκρινίζει, όμως, ότι όλα όσα υπάρχουν στον αισθητό κόσμο δεν είναι είδωλα των αρχετύπων, κάτι που παρατηρείται στην ψυχή, η οποία δεν είναι είδωλο της αυτοψυχής. Μια ψυχή διαφέρει από κάποια άλλη ως προς την αξία των ηθικών επιλογών της και είναι και επί αισθητού επιπέδου αυτοψυχή, διαφεύγοντας όμως κάποιες δεσμεύσεις που επιβάλλει η ιδιομορφία του ως υποκείμενου στην εξέλιξη. Ως εκ τούτου, η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη και η επιστήμη που υπάρχουν στις ψυχές μας δεν είναι εικόνες και αντανakλάσεις των ειδών μέσα στον αισθητό κόσμο, αλλά τα ίδια εκείνα είδη υπάρχουν μ'έναν διαφορετικό απ' ό,τι στη μεταφυσική περιοχή τρόπο εδώ. Τα είδη δηλ. των ηθικών κατηγοριών δεν βρίσκονται σε μian άλλη περιοχή αποχωρισμένα από τους ανθρώπους. Όπου, λοιπόν, η ψυχή έχει απελευθερωθεί από τις δεσμεύσεις του σώματος, εκεί υπάρχουν τα είδη<sup>2</sup>. Και τούτο ερμηνεύεται από το ότι, ενώ ο αισθητός κόσμος βρίσκεται σε μία και μόνη περιοχή, ο νοητός απλώνεται παντού. Όσα, επομένως, περιέχει κατά τη ηθική καθαρότητά της η ενταύθα ψυχή υπάρχουν και στην περιοχή του Εκείθεν. Έτσι, εάν εννοήσουμε από τα αισθητά πράγματα και τα νοητά, θα υποστηρίξουμε ότι στον μεταφυσικό κόσμο υπάρχουν όχι μόνον όσα εμφανίζονται στον αισθητό αλλά και άλλα περισσότερα. Εάν όμως εξετάσουμε το ζήτημα υπό το πρίσμα της κάθε ανθρώπινης ψυχής, θα διαπιστώσουμε ότι όσα υπάρχουν στο Εκείθεν τα εμπεριέχει, υπό την κκαθαυμένη φυσικά μορφή της<sup>3</sup>.

1. Βλ. ό.π., 13, 1-7.

2. Βλ. ό.π., 13, 7-13.

3. Βλ. ό.π., 13, 13-19. Διατυπώνοντας ένα συνολικό σχόλιο ο J. Trouillard παρατηρεί: «Δεν υπάρχει χωλότητα μέσα σ'έναν σπερματικό λόγο, δεν υπάρχει αδεξιότητα μέσα στο είδος της τέχνης. Τα λάθη της ατομικότητας δεν έχουν μέσα στην ψυχή την πηγή τους. Στο κλασσικό ερώτημα από τον πλατωνικό Παρμενίδην (130c): οϊονθρίξ καί πηλός καί ρύπος ... άπορείς είτε χρή φάναι καί τούτων εκάστου είδος είναι χωρίς..., ο Πλωτίνος έχει την τόλμη να απαντήσει αρνητικά. Ισως θέλει να τονίσει ότι αυτά δεν είναι φυσικές συνθέσεις, αληθείς ολότητες, και πως πρέπει να αναζητούμε τη νοητότητά τους μέσα στα στοιχεία τους. Πρέπει να διαχωρίζουμε τα κακά μικτά, για να κατέχουμε

Σε κάθε, πάντως, περίπτωση η *Ψυχή* αποτελεί το μεθόριον μεταξύ μεταφυσικού και φυσικού, αυθεντικότητας και εκτροπής, πληρότητας και φθοράς. Κατά τον Πλωτίνο, είναι ο χώρος που επώδυνα δέχεται τις αλλοιώσεις των παραγωγικών εκδηλώσεων. Περί δέ τῶν ἐκ σήψεως καὶ τῶν χαλεπῶν, εἰ κακεῖ εἶδος, καί εἰ ρύπου καὶ πηλοῦ, λεκτέον, ὡς, ὅσα κομίζεται νοῦς ἀπὸ τοῦ πρώτου, πάντα ἄριστα ἐν οἷς οὐ ταῦτα οὐδ' ἐκ τούτων νοῦς, ἀλλὰ ψυχὴ παρὰ νοῦ, λαβοῦσα παρ' ὕλης ἄλλα, ἐν οἷς ταῦτα<sup>1</sup>.

#### Σ υ μ π ε ρ ἄ σ μ α τ α :

Σύμφωνα με τα ὅσα εξετάσαμε, καταλήγουμε στις ακόλουθες σκέψεις:

Πρώτον: ο Πλωτίνος διαμορφώνει ουσιαστικά το ὅλο σχεπτικό του κινούμενος στο πλαίσιο της πλατωνικής παράδοσης. Η αδιαπραγμάτευτη θέση του για την οντολογική καθαρότητα και την προϋπαρξη της μεταφυσικής περιοχής καθιερώνει τα είδη ως μέτρο και δυνατότητα όλων των εξελίξεων. Σημειωτέον, πάντως, ὅτι στη μικρὴ αὐτὴ πραγματεία του δεν διευκρινίζεται την υφή των ειδητικών παρεμβάσεων, παραμένοντας σε γενικού περιεχομένου διατυπώσεις.

Δεύτερον: συνοψίζει με εντυπωσιακά περιεκτικό τρόπο τις δραστηριότητες και την αποστολή της *Ψυχῆς*, θέμα για το οποίο ἔχει μιλήσει εκτενῶς στην τέταρτη *Ἐννεάδα*. Την εμφανίζει, λοιπόν, ως τον δυναμικόν εκείνον παράγοντα που συνάπτει ὅλες τις βαθμίδες του υπαρκτού, ἀπὸ τὴν ἀνώτατη ἕως τὴν κατώτατη. Ἐτσι, τὴν καθιστᾷ τὴν ἐσχάτη λογικὴ κατὰστασὴ του μεταφυσικοῦ κόσμου καὶ τὴν πρώτη του ἐμπειρικοῦ. Ἐξαιτίας, επομένως, τῶν λειτουργιῶν τῆς *Ψυχῆς* παρουσιάζει ἕναν διφυῆ χαρακτήρα, ἀφοῦ κατὰ ἕνα τμήμα τῆς στρέφεται πρὸς τὸν *Νοῦν* καὶ κατὰ ἕνα ἄλλο πρὸς τὴν ὕλη. Λαμβανομένων, μάλιστα, ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν αξιολογικῶν τομῶν του νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου, θὰ μπορούσαμε νὰ υποστηρίξουμε ὅτι ἡ *Ψυχή* στο σύστημά του συνοψίζει τις κοσμολογικὲς ἀντιλήψεις του πλατωνικοῦ *Τίμαιου*, τὴν ἀριστοτελικὴ θεωρία περὶ μορφῶν καὶ τις ὀρφικοπυθαγόρειες ἀντιλήψεις περὶ τῆς ὕλης ὡς κακοῦ.

---

μια σαφὴς ἰδέα τῆς σύγχυσης καὶ μια ἰδιαίτερη ἰδέα τῆς ἀθλιας κατάστασης. Κάθε τι που ὑπάρχει σταθερὸ στα υποτιθέμενα φαῦλα σώματα, ἐπιστρέφει στὸν *Νοῦν* καὶ ἡ ἰδία ἡ ἀρνήση ἔχει προσχηματισθεῖ μέσα στὴν ετερότητα. Ο χρόνος, ὁ χώρος, ἡ ἐξωτερικότητα δεν ἔχουν καθόσον τέτοια τὸ ἰδεατὸ «εἶναι», δηλ. τὸ «εἶναι» τὸ ὅλως σύντομο. Ο χρόνος ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα. Ο χώρος γίνεται ἡ ἀμοιβαία ἐσωτερικότητα τῶν οὐσιῶν (La procession plotinienne, 21-22).

1. Περί Νοῦ..., 14.7-11. Σημειωτέον, τέλος, ὅτι ἡ μικρὴ αὐτὴ πραγματεία του Πλωτίνου ἔχει μιὰ ἐιδικὴ παρουσία καὶ στὴ βυζαντινὴ σκέψη. Βλ. Α. Μπινάκης, «Μιχαήλ Ψελλοῦ, Περί τῶν ἰδεῶν, ἃς ὁ Πλάτων λέγει», Φιλοσοφία 5-6 (1975-76), 393-423.

Τρίτον: προσδίδει μια ειδικού τύπου κινητική λειτουργία στον *Νοῦν*, στην πρώτη δηλ. ανάπτυξη του μεταφυσικού κόσμου. Αναφέρεται ουσιαστικά σε μια απόλυτη κατάσταση, που εξωτερικεύει το σύνολο των πυρηνικών δυνάμεών της. Και παρά το γεγονός ότι τα είδη προηγούνται της ύπαρξης του *Νοῦ*, ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος τον παρουσιάζει να οδηγείται σε μια οιονεί ταυτότητα μαζί τους, η οποία με διαλεκτικούς όρους θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αντιθετική ενότητα. Έτσι, ο *Νοῦς* κινείται στα επίπεδα της αυτοαναφοράς, πραγματοποιώντας την ταυτότητα του υποκειμένου με το αντικείμενο ή αίροντας ουσιαστικά την όποια διαφορά τους. Αυτόν τον «κίνδυνο» της διαφαινόμενης ακινησίας έρχεται να αποτρέψει η *Ψυχή*, που προβάλλει προς την ύλη έναν κόσμο ανεξάντλητων δυνατοτήτων.

## ASPECTS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE METAPHYSICAL AND THE PHYSICAL WORLD IN THE WORK OF PLOTINOS

In his short essay «*On Mind, From and Being*» the Neoplatonic Philosopher Plotinos tries to present ways and processes through which - according to his opinion - the unchangeable metaphysical world is associated with the changeable physical one. He claims that the archetypes and the supreme metaphysical realities of his ontological system play an important role for this association. *Mind* and *Psyche*, conduce through their actions to the generation of the perceptible beings. Despite the fact that these realities through their interventions fill the gaps that exist between the two worlds, they simultaneously emphasize the almost extreme ontological distinction that exist between them. Thus, while the metaphysical world is upgraded in the value system, the physical is estimated negatively and extremely devaluated.

Dr Christos Terezis

University of Patras